

ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΙ ΛΕΙΤΟΥΡΓΟΙ ΚΑΙ ΠΡΟΛΗΨΗ ΤΗΣ ΝΕΑΝΙΚΗΣ ΠΑΡΑΒΑΤΙΚΟΤΗΤΑΣ ΣΕ ΕΠΙΠΕΔΟ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑΣ*

Στράτος Γεωργούλας¹, Άγγελος Τσαλκάνης²

Περίληψη

Το παρόν άρθρο είναι προϊόν της έρευνας που έγινε στο Δήμο Χαϊδαρίου στο πλαίσιο της οποίας συγκεντρώθηκαν τα απαραίτητα στοιχεία, μελετήθηκε σε βάθος το φαινόμενο της νεανικής παραβατικότητας και διερευνήθηκαν οι αποτελεσματικότερες μορφές παρέμβασης στο πεδίο της πρόληψης. Η ερευνητική μας υπόθεση επικεντρώνεται στο κατά πόσο η φιλοσοφική και κοινωνιολογική παράδοση του κοινοτισμού μπορεί να αποτελέσει μια θεωρητική αφετηρία υποστήριξης προγραμμάτων πρόληψης της εγκληματικότητας σε τοπικό επίπεδο και ποιος είναι ο ρόλος των κοινωνικών λειτουργών στην προσπάθεια αυτή. Το ερώτημα αποκτά μεγάλη σημασία για τους επιστήμονες αυτούς οι οποίοι έχουν διακρίνει τις ανεπάρκειες του σιγματιστικού επίσημου κρατικού κοινωνικού ελέγχου.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ένα σημαντικό ζήτημα απασχολεί τα τελευταία χρόνια αρκετούς Ευρωπαίους και Αμερικανούς κοινωνικούς επιστήμονες που ασχολούνται με ζητήματα πρόληψης του εγκλήματος: Κατά πόσο η φιλοσοφική και κοινωνιολογική παράδοση του κοινοτισμού μπορεί να αποτελέσει μια θεωρητική αφετηρία υποστήριξης προγραμμάτων πρόληψης της εγκληματικότητας σε τοπικό επίπεδο; Το ερώτημα αποκτά μεγάλη σημασία για τους επιστήμονες αυτούς οι οποίοι έχουν διακρίνει τις ανεπάρκειες του σιγματιστικού επίσημου κρατικού κοινωνικού ελέγχου. Το ζήτημα του κοινοτισμού εξαρχής κριτικό απέναντι στον φιλελεύθερο ατομικισμό έχει βέβαια προεκτάσεις τόσο συντηρητικές όσο και ριζοσπαστικές. Στις πρώτες κατανέμονται ιδέες συντηρητικού ρομαντισμού για την επαναφορά της «αγνής» παραδοσιακής κοινότητας, μια νοσταλγία για το ομογενοποιημένο παρελθόν (Etzioni, 1994), αλλά και στρατηγικές τοπικής δράσης πρόληψης με τη συμμετοχή του κοινού, οι οποίες όμως στην ουσία δεν αποτελούν παρά μια μετατόπιση του κέντρου βάρους του ελέγχου, χωρίς να αλλάζει ο σιγματιστι-

* Το παρόν άρθρο εντάσσεται στο Ερευνητικό Πρόγραμμα «Ο Ρόλος των Κοινωνικών Λειτουργών στην Πρόληψη της Νεανικής Παραβατικότητας» το οποίο συγχρηματοδοτήθηκε κατά 75% από την Ευρωπαϊκή Ένωση και κατά 25% από το Ελληνικό Δημόσιο στο πλαίσιο του ΕΠΕΑΕΚ - Αρχιμήδης.

1. Επίκ. Καθηγητής στο Τμήμα Κοινωνιολογίας του Πανεπιστημίου Αιγαίου. Μέλος της κύριας ερευνητικής ομάδας του Ερευνητικού Προγράμματος «Ο Ρόλος των Κοινωνικών Λειτουργών στην Πρόληψη της Νεανικής Παραβατικότητας».
2. Καθηγητής Κοινωνιολογίας και Προϊστάμενος στο Τμήμα Κοινωνικής Εργασίας Τ.Ε.Ι. Αθénas. Επιστ. Υπεύθυνος του Ερευνητικού Προγράμματος «Ο Ρόλος των Κοινωνικών Λειτουργών στην Πρόληψη της Νεανικής Παραβατικότητας».

κός χαρακτήρας τους (Γεωργούλας, 2000, Crawford, 1997). Ο ριζοσπαστικός κοινοτισμός στην εγκληματολογία δίνει ιδιαίτερη έμφαση σε έννοιες όπως επαναδιανομή αρμοδιοτήτων και επανενσωμάτωση. Σε νεοφιλελεύθερες κοινωνίες έχει διαπιστωθεί χειροτέρευση των κοινωνικών σχέσεων λόγω της άνισης πρόσβασης των φτωχών στα κοινωνικά αγαθά (Jordan, 1996). Η λύση λοιπόν θα πρέπει να προϋποθέτει την ισότιμη και ενεργό συμμετοχή όλων και των κοινωνικά αποκλεισμένων στην κοινοτική ζωή, η οποία εν τέλει θα οδηγήσει στην πολιτισμική και δομική μετεξέλιξη αυτών των κοινοτήτων (Currie, 1997). Αυτός είναι ο θεωρητικός καμβάς της παρούσας ερευνητικής εργασίας, η οποία στην ουσία αποτελεί τη σύνοψη μιας δουλειάς τριών χρόνων σε ένα ερευνητικό πρόγραμμα.

ΚΟΙΝΟΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΠΡΟΛΗΨΗ

Τα προγράμματα πρόληψης που έχουν οργανωθεί σε τοπικό επίπεδο (γειτονιά- συνοικία) ανάλογα με τις ανάγκες και τις ιδιαιτερότητες κάθε περιοχής υπό την αιγίδα κοινωνικών επιστημόνων και ιδιαίτερα κοινωνικών λειτουργών, είναι λογικό να είναι πιο αποτελεσματικά (Γεωργούλας, 2001, Ζαραφονίου, 2003). Η πρόληψη της παραβατικής συμπεριφοράς των νέων, υπό το πρίσμα ενός συλλογικού στόχου, ενθαρρύνει την εμπλοκή στη διαδικασία υλοποίησης όλων των μελών της κοινότητας, δημόσιων και θρησκευτικών αρχών, επιστημονικών συνεργατών και δημόσιων λειτουργών. Η δημιουργία ενός ασφαλούς κοινωνικού περιβάλλοντος και η υγιής ανάπτυξη των παιδιών βρίσκονται στο επίκεντρο αυτής της προσπάθειας (Bartollas, 1997, Φαρσεδάκης, 1985).

Στην παρούσα μελέτη η κοινωνική ανάπτυξη θα αποτελέσει κεντρική έννοια αλλά και πρόταση για το σχεδιασμό και την εφαρμογή προγραμμάτων πρόληψης οργανωμένης σε τοπικό επίπεδο. Αυτό, γιατί όπως έχει υποστηριχθεί οι πρώτες παραβατικές συμπεριφορές αλλά και η θυματοποίηση αρχίζει από τα πρώτα χρόνια της ζωής κατά την παιδική και την πρώιμη εφηβική ηλικία (Cloward et al, 1960, Cusson, 2002). Οι παράγοντες που συνδέονται με την ανάπτυξη παραβατικής συμπεριφοράς και τον κίνδυνο θυματοποίησης είναι και πολύπλοκοι αλλά και πολλοί σε αριθμό (Hawkins, 1987). Εκείνο που φαίνεται να είναι ξεκάθαρο είναι ότι μία ασφαλής κοινότητα, αλλά και η ενίσχυση της κοινωνικής ανάπτυξης, συντελούν στην αποφυγή των κινδύνων αυτών (Hope, 2001). Βάσει των παραπάνω, η πρόληψη της νεανικής παραβατικότητας, για να είναι αποτελεσματική θα πρέπει να εντάσσεται σε ένα ευρύτερο πλαίσιο πρόληψης των προβληματικών καταστάσεων που συνδέονται με την ανάπτυξη των παιδιών, είτε αυτό αφορά ένα υγιές οικογενειακό και κοινωνικό περιβάλλον είτε τις σχέσεις τους με τους συνομηλίκους τους διαμέσου του περιορισμού των καταστάσεων βίας και ανασφάλειας (Γαπούλη, 2002).

Τα μοντέλα πρόληψης που ανήκουν σε αυτήν την κατηγορία δραστηριοποιούνται σε δύο επίπεδα. Στη μεταβολή της ατομικής συμπεριφοράς του νέου ατόμου αναγνωρίζοντας τα προσωπικά εκείνα χαρακτηριστικά που ενισχύουν ή κατευθύνουν τη συμπεριφορά του και των συγκεκριμένων ατομικών και οικογενειακών παραγόντων που το ωθούν στην εμφάνιση παραβατικής συμπεριφοράς. Το δεύτερο επίπεδο παρέμβασης αφορά την ενίσχυση των δεσμών μεταξύ των οικογενειών, του σχολείου αλλά και της κοινότητας, προσβλέποντας στην κατεύθυνση της νεανικής δραστηριότητας προς κοινωνικά συμβατικούς στόχους και πρότυπα απομακρύνοντας την υιοθέτηση παραβατικών μοντέλων.

Βάσει των παραπάνω, η αποτελεσματικότητα των προγραμμάτων αυτών βρίσκεται στη συνεργασία οικογένειας, σχολείου, κοινότητας και των αρχών της πολιτείας. Σε κοινότητες όμως με υψηλό βαθμό αποδιοργάνωσης η επίτευξη της δημιουργίας σχέσεων συνεργασίας και αλληλοβοήθειας μεταξύ αυτών δεν είναι πάντα εφικτή.

Μία πιο ρεαλιστική προσέγγιση για την εφαρμογή ανάλογων προγραμμάτων θα κατευθυνόταν στη βάση της στήριξης και της ενίσχυσης των θεσμών που βάλλονται αλλά και των ομάδων εκείνων που εμφανίζουν ιδιαίτερα προβλήματα (π.χ. φτώχειας, ανεργίας, ναρκωτικών κτλ) έτσι ώστε να μπορούν να λειτουργήσουν αρμονικά μέσα στα δίκτυα συνεργασίας που προτείνονται. Σε μία κοινότητα όπου ενθαρρύνεται η ανάπτυξη δεσμών εμπιστοσύνης και συνεργασίας βάσει των αρχών και της φιλοσοφίας του κοινωνικού κεφαλαίου, οι στρατηγικές πρόληψης θα πρέπει να κατευθυνθούν προς την ανάπτυξη δραστηριοτήτων που θα στηρίζονται στη συμμετοχή όχι μόνο εκπροσώπων της κοινότητας και των αρχών της αλλά και μελών της ομάδας στόχου.

Η έρευνα για τα προγράμματα στήριξης της νεολαίας και αντιμετώπισης της νεανικής παραβατικότητας, αναδεικνύει ως καταλληλότερες πρακτικές εκείνες που περιλαμβάνουν κοινωνικές και υποστηρικτικές υπηρεσίες, εφαρμοσμένες από κοινωνικούς λειτουργούς και κατευθυνόμενες από μία γενικότερη αναπτυξιακή προσέγγιση με στόχο την αποφυγή αυτοκαταστροφικών συμπεριφορών των νέων, την απόκτηση γνωστικών και μορφωτικών εφοδίων και την ανάπτυξη προσωπικών και κοινωνικών ικανοτήτων και δεξιοτήτων, έτσι ώστε να είναι εφικτή μία ευτυχής, υγιής και επιτυχής ανάπτυξη των νέων κατά τη διάρκεια της εφηβείας αλλά και μετά από αυτή. Οι σχέσεις συνεργασίας, με τη μεταφορά γνώσης, ερευνητικών πορισμάτων και στοιχείων καθώς και τεχνογνωσίας, ανάμεσα στα προγράμματα, μπορούν να αποτελέσουν τη βάση για την οργάνωση των πολιτικών και προγραμμάτων πρόληψης που θα λειτουργούν παρέχοντας ή και δημιουργώντας ευκαιρίες στους νέους στους οποίους απευθύνονται και όχι στιγματίζοντας μία ομάδα ατόμων επιβαρυνμένων ήδη με αρνητικά στερεότυπα (Γεωργούλας, 2003).

ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ - ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

Η αξιολόγηση και καταγραφή της διεθνούς εμπειρίας, όπως έγινε στο πλαίσιο του ερευνητικού προγράμματος (Τσαλκάνης et al, 2005), κατέδειξε ότι τα προγράμματα πρόληψης, οργανωμένα σε επίπεδο κοινότητας, ήταν εκείνα τα οποία παρουσίαζαν τα μεγαλύτερα ποσοστά επιτυχίας, υπό την προϋπόθεση όμως ότι τόσο οι μορφές με τις οποίες εκδηλώνονται τα προβλήματα νεανικής παραβατικότητας, όσο και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά στο εσωτερικό της κοινότητας, επιτρέπανε αφενός το σχεδιασμό και τη λειτουργία τέτοιων προγραμμάτων, αφετέρου ότι υπήρχαν οι δομές εκείνες που θα στήριζαν και θα εξασφάλιζαν τη συνέχισή τους. Για το λόγο αυτό, την επιλογή του κατάλληλου τρόπου προτεινόμενης παρέμβασης, ακολούθησε η επιλογή του κατάλληλου δήμου για την πραγματοποίηση της ερευνητικής δράσης.

Στο επίπεδο αυτό, η ερευνητική ομάδα εργάστηκε συστηματικά και για μεγάλο χρονικό διάστημα, συλλέγοντας στοιχεία σχετικά με τα ποσοστά νεανικής παραβατικότητας που παρουσίαζαν οι διάφοροι δήμοι, οι οποίοι είχαν τεθεί υπό διερεύνηση, αλλά και μελετώντας τις υπάρχουσες κοινωνικές υπηρεσίες, τις οργανώσεις αλλά και τους φορείς πρόληψης, κρατικού ή μη. Στο στάδιο αυτό, κρίθηκε αναγκαία η επαφή και ενημέρωση της ερευνητικής

ομάδας από τους επίσημους φορείς κοινωνικού ελέγχου (αστυνομία, δικαστικές αρχές, επιμελητεία ανηλίκων κτλ), με σκοπό τη συγκέντρωση όχι μόνο των απαιτούμενων στατιστικών στοιχείων, αλλά της πρόσληψης μίας όσο το δυνατόν πιο ολοκληρωμένης αντίληψης για τις πραγματικές διαστάσεις του προβλήματος, αλλά και των διαπιστωμένων αναγκών.

Ο Δήμος στον οποίο αποφασίστηκε τελικά να λάβει χώρα το πρόγραμμα και να υλοποιηθούν οι ανάλογες δράσεις είναι ο Δήμος Χαϊδαρίου. Η επιλογή του Δήμου του Χαϊδαρίου έγινε μετά από συγκριτική μελέτη και αξιολόγηση του σε σχέση με τους άλλους υπό διερεύνηση δήμους, οι οποίοι είχαν αρχικά προταθεί. Πέραν τούτου όμως, η μελέτη της αντικοινωνικής και παραβατικής συμπεριφοράς της νεολαίας των δυτικών συνοικιών της πρωτεύουσας έχει αποτελέσει, ήδη από το παρελθόν, αντικείμενο ενασχόλησης πολλών κοινωνικών επιστημών, συνδέοντας την συχνά με τα ιδιαίτερα κοινωνικά, οικονομικά και δημογραφικά χαρακτηριστικά των περιοχών αυτών. Παραδοσιακά, οι περιοχές αυτές εμφανίζουν ιδιαίτερα υψηλά ποσοστά παραβατικότητας ανηλίκων αλλά και νεαρών ενηλίκων. Τα δομικά χαρακτηριστικά των περιοχών αυτών σε συνδυασμό με τις διάφορες υποκοινοότητες, που αναπτύχθηκαν στις περιοχές αυτές, επηρέασαν σημαντικά τη συμπεριφορά της νεολαίας.

Το δεύτερο στάδιο, μετά την επιλογή του συγκεκριμένου Δήμου, ο οποίος σύμφωνα με τους συμμετέχοντες στο ερευνητικό πρόγραμμα πληρούσε όλες τις προϋποθέσεις αναφορικά με τα κριτήρια που είχαν τεθεί, ακολούθησε ένας δεύτερος κύκλος συναντήσεων της ερευνητικής ομάδας με φορείς και παράγοντες του Δήμου Χαϊδαρίου καθώς επίσης και με εθελοντικές και άλλες οργανώσεις του Τρίτου Τομέα, που δραστηριοποιούνται στο πεδίο της στήριξης και φροντίδας της νεότητας, εξασφαλίζοντας τη συνεργασία τους, και αξιοποιώντας και την δική τους εμπειρία, η οποία κρίθηκε σημαντική για την επιτυχή έκβαση του ερευνητικού μας προγράμματος. Σκοπός των συναντήσεων αυτών ήταν η διερεύνηση των τρόπων συνεργασίας αλλά της ενημέρωσης τους σχετικά με τις ανάγκες και με τους σκοπούς του προγράμματος.

Τα παραπάνω στοιχεία χρησιμοποιήθηκαν ως βάση για την οργάνωση της βασικής δομής των ερωτηματολογίων και το σχεδιασμό τους, βάσει των οποίων πραγματοποιείται η έρευνα στο Δήμο Χαϊδαρίου. Τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των φορέων, οι συγκεκριμένες κάθε φορά δραστηριότητές τους, καθώς και οι σχέσεις που διατηρούν με το χώρο της νεότητας, οδήγησαν την ερευνητική ομάδα στο σχεδιασμό μίας ευέλικτης μορφής ερωτηματολογίου, που, διατηρώντας τη βασική του δομή, διαφοροποιείται ανάλογα με το υποκείμενο μελέτης. Στόχος του ιδιαίτερου αυτού σχεδιασμού είναι παράλληλα με τη συγκέντρωση των απαραίτητων στατιστικών στοιχείων, η σε βάθος μελέτη του φαινομένου της νεανικής παραβατικότητας και η διερεύνηση των αποτελεσματικότερων μορφών παρέμβασης στο πεδίο της πρόληψης.

Το ερωτηματολόγιο διανεμήθηκε από τις 18 Νοεμβρίου 2004 μέχρι τις 3 Δεκεμβρίου 2004 στο σύνολο των φορέων και θέσεων σχετικών με θέματα νεολαίας και αντιμετώπισης κοινωνικών ζητημάτων (συνολικά 59). Πιο συγκεκριμένα τα ερωτηματολόγια διανεμήθηκαν σε εκπαιδευτικούς, εργαζόμενους σε κοινωνικές υπηρεσίες του Δήμου, αστυνομικούς, ιερείς και αθλητικά και πολιτιστικά σωματεία. Το επόμενο βήμα ήταν η επεξεργασία των ερωτηματολογίων η οποία έγινε με χρήση σύγχρονων στατιστικών πακέτων πληροφορικής (EXCEL).

Στο παρόν κείμενο καταγράφεται η πρώτη ανάλυση και παρουσίαση των αποτελεσμάτων με σκοπό να διαπιστωθούν οι ανάγκες της κοινότητας και να σχεδιαστούν οι στόχοι αλλά και

οι δραστηριότητες πρόληψης και παρέμβασης για την αντιμετώπιση της νεανικής παραβατικότητας.

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ ΕΡΕΥΝΑΣ

Η παρουσίαση των αποτελεσμάτων από τις 59 συνεντεύξεις που πήραμε στο Δήμο Χαϊδαρίου θα γίνει σε δύο επίπεδα. Στο πρώτο θα παρουσιάσουμε συνολικά τα αποτελέσματα για όλα τα άτομα ανεξάρτητα σε ποιο φορέα δουλεύουν, ενώ σ' ένα δεύτερο επίπεδο θα προβούμε σε τέσσερις διμεταβλητές αναλύσεις που εξυπηρετούν τις βασικές υποθέσεις εργασίας μας.

1. Πρώτο στάδιο ανάλυσης – Συνολικά αποτελέσματα

Πήραμε συνεντεύξεις από το σύνολο των ανθρώπων οι οποίοι στο πλαίσιο του Δήμου Χαϊδαρίου εργάζονται στους φορείς που είχαμε θέσει ως στόχο μελέτης. Αυτοί είναι κατά 39% εκπαιδευτικοί, 27,1% δουλεύουν σε υπηρεσίες / φορείς υγείας, το 13,6% στις κοινωνικές υπηρεσίες ενώ το 20,3% είτε δουλεύουν στους φορείς πολιτισμού και αγωγής του Δήμου είτε είναι κληρικοί ή αστυνομικοί.

Ως προς τη θέση και ειδικότητα στο φορέα, εκτός από τους εκπαιδευτικούς, η μεγαλύτερη ομάδα είναι οι κοινωνικοί λειτουργοί (32,2% - 19 άτομα). Συνολικά τα άτομα που πήραμε συνέντευξη ήταν κατά 52,54% γυναίκες και 47,46% άνδρες, με μέσο όρο ηλικίας τα 43,54 χρόνια και μέσο όρο υπηρεσίας στο φορέα τα 12,72 χρόνια. Η πλειονότητα των συνεντευξιζόμενων είναι απόφοιτοι τριτοβάθμιας εκπαίδευσης (89,83%). Το 54,24% των ερωτώμενων δηλώνει ότι έχει ειδική κατάρτιση στο αντικείμενο της δουλειάς του σε σχέση με το 45,76% που δεν έχει. Πάντως αυτή η ειδική κατάρτιση για τη μεγάλη πλειοψηφία των ερωτώμενων είναι μόνο κάποια σεμινάρια / συνέδρια, ενώ μόνο ένα άτομο έχει μεταπτυχιακή κατάρτιση (Μάστερ / διδακτορικό). Σε κάθε περίπτωση είναι ένα στοιχείο που αξίζει να το δούμε πιο αναλυτικά για το αν, δηλαδή, η ειδική κατάρτιση επηρεάζει αντιλήψεις, στάσεις και πράξεις του ειδικού πληθυσμού μας, και για αυτό το λόγο θα είναι μια από τις διμεταβλητές μας αναλύσεις. Άλλωστε είναι ένα στοιχείο που ζητάει και το 67,8% των ερωτωμένων και μάλιστα με συγκεκριμένο περιεχόμενο.

Το δεύτερο μέρος του ερωτηματολογίου περιλαμβάνει ειδικά στοιχεία σε σχέση με το θέμα της μελέτης μας. Πιο συγκεκριμένα οι ερωτώμενοι απαντούν σε ερωτήσεις σε σχέση με τα προβλήματα που αντιμετωπίζει ο Δήμος Χαϊδαρίου, τους νέους, το προφίλ των παραβατικών νέων, την εικόνα που έχουν για την εγκληματικότητα και τις προτάσεις τους για την αντιμετώπιση της νεανικής παραβατικότητας.

Αναλυτικότερα οι ερωτώμενοι θεωρούν στην πλειοψηφία τους ότι η προσέλευση των νέων στο φορέα που εργάζονται είναι ικανοποιητικά μεγάλη, ενώ και η σχέση με τον φορέα και την τοπική κοινότητα είναι για την απόλυτη πλειοψηφία των ερωτώμενων θετική. Αυτό είναι σημαντικό γιατί δείχνει ότι οι φορείς του Δήμου είναι ανοικτοί στο κοινό, το οποίο αποδέχεται αυτή την «πρόσκληση», άρα είναι ένας προνομιακός χώρος για την εκπόνηση ειδικής πολιτικής αντιμετώπισης της νεανικής παραβατικότητας.

Από τις εμπειρίες τους οι ερωτώμενοι στην ερώτηση «ποια πιστεύετε ότι είναι τα μεγαλύτερα προβλήματα των νέων που έρχονται στον φορέα;» απαντούν σχεδόν οι μισοί ότι είναι τα οικογενειακά και ακολουθούν με μεγάλη διαφορά το άγχος, τα προβλήματα στο σχολείο, με το

άλλο φύλο και τα προβλήματα εφηβείας. Είναι ενδεικτικό ότι μόνο δύο απαντήσεις ανέφεραν τη χρήση ουσιών και την παραβατικότητα, στοιχείο που δείχνει την πραγματικότητα που αντιμετωπίζουν καθημερινά οι φορείς που ασχολούνται με τα προβλήματα των νέων σ' ένα δήμο της δυτικής Αθήνας. Η πλειονότητα των ερωτώμενων πιστεύει ότι δεν υπάρχουν ιδιαίτερα προβλήματα στην κοινότητα της μελέτης μας και όταν υπάρχουν αυτά δεν είναι τόσο η εγκληματικότητα όσο η ανεργία.

Από τους ερωτώμενους σχεδόν το 60% δεν έχει ασχοληθεί με περιπτώσεις παραβατικών νέων, ενώ το 40% έχει εμπειρίες από τέτοια ενασχόληση. Σε σχέση με το προφίλ του νέου παραβάτη οι ερωτώμενοι στην πλειοψηφία τους πιστεύουν ότι προέρχεται από μονογονεϊκή ή δυσλειτουργική οικογένεια, είναι αγόρι, χαρακτηρίζεται από σχολική αποτυχία, ενώ δεν τον χαρακτηρίζουν ούτε η εθνικότητα του, ούτε η ασαθής σχέση του με την εργασία, ούτε άλλα κοινωνικά χαρακτηριστικά.

Οι απαντήσεις δίδονται στο αν υπάρχει διαφοροποίηση σε σχέση με τη νεανική παραβατικότητα των προηγούμενων χρόνων. Δέκα άτομα πιστεύουν ότι παρουσιάζεται αύξηση της νεανικής παραβατικότητας, πέντε άτομα πιστεύουν ότι μειώθηκε, ενώ πολύ λίγοι πιστεύουν ότι καταγράφεται ποιοτική διαφοροποίηση.

Για το αν υπάρχει συνεργασία με άλλο φορέα για την αντιμετώπιση της νεανικής παραβατικότητας μόνο 12 άτομα απαντούν θετικά, ενώ από αυτούς τους 12, οι 7 αναφέρουν συγκεκριμένα την Κοινωνική Υπηρεσία του Δήμου. Είναι ενδεικτικό ότι η Κοινωνική Υπηρεσία του Δήμου συνεργάζεται με τους άλλους φορείς πολύ περισσότερο και από την Αστυνομία για την αντιμετώπιση της νεανικής παραβατικότητας. Η μορφή της συνεργασίας αυτής είναι κυρίως η παραπομπή ενώ από αυτούς που απαντούν θετικά στο αν υπάρχει συνεργασία οι περισσότεροι είναι ικανοποιημένοι και μόνο ένας ερωτώμενος δηλώνει μη ικανοποιημένος.

Ως προς τον καλύτερο τρόπο αντιμετώπισης της παραβατικότητας των νέων, το σύνολο των ερωτώμενων απαντά ότι είναι η πρόληψη, ενώ οι οκτώ από αυτούς συμφωνούν και για την καταστολή. Το 96,6% των ερωτώμενων πιστεύει ότι η τοπική κοινότητα θα μπορούσε να συμβάλει στην παραβατική αντιμετώπιση, ενώ πιο συγκεκριμένα το 61% θεωρεί ότι ο ιδανικός φορέας για αυτό είναι η Κοινωνική Υπηρεσία του Δήμου και έπονται σε απαντήσεις, τα σχολεία και άλλες υπηρεσίες του Δήμου, όπως αθλητικά κέντρα, πνευματικά κέντρα κλπ. Οι τρόποι συμβολής των φορέων θα μπορούσαν να είναι κυρίως με δημιουργική απασχόληση του ελεύθερου χρόνου, ενημέρωση και στήριξη της νεότητας.

Δυστυχώς όμως το σύνολο των ερωτώμενων δηλώνουν ότι δεν τους έχει ζητηθεί ποτέ να υποβάλλουν προτάσεις για την αντιμετώπιση της παραβατικότητας των νέων, δύο από αυτούς πάντως έχουν υποβάλλει. Παρόλα αυτά όμως στην ερώτηση τι θα πρότειναν αν τους είχε ζητηθεί να προτείνουν, οι περισσότεροι μιλούν για ενημέρωση, στελέχωση των υπηρεσιών με ειδικούς επιστήμονες, κατανόηση των νέων και για χρήση του ελεύθερου χρόνου.

1.1. Γενικά συμπεράσματα του πρώτου σταδίου ανάλυσης

Το πρώτο βασικό συμπέρασμα είναι ότι ο χώρος της έρευνας μας είναι πραγματικά προνομιικός σε σχέση με τα μέτρα που θέλουμε να προτείνουμε ως προς την αντιμετώπιση της παραβατικότητας των νέων. Η Κοινωνική Υπηρεσία ενός Δήμου αποτελεί το πιο ανοικτό στο κοινό κομμάτι της τοπικής κοινότητας και το πιο ενεργό σε σχέση με αυτά τα ζητήματα. Από την άλλη πλευρά όμως το θεσμικό πλαίσιο λειτουργίας της αντιεγκληματικής πολιτικής είναι αποτρεπικό για τις δράσεις που προτείνουμε. Είναι ενδεικτικό ότι αν και ο κόσμος απευθύ-

νεται για τα προβλήματα του στην Κοινωνική Υπηρεσία (η οποία συνεργάζεται με άλλους φορείς και έχει θέληση για συνεργασία), εντούτοις ουδέποτε της έχει ζητηθεί συνεργασία επισήμως. Δράσεις όπως ενημέρωση και δημιουργική απασχόληση στον ελεύθερο χρόνο (Γεωργούλας 2003) ως προληπτικά μέτρα θα μπορούσαν να έχουν μεγάλη αποτελεσματικότητα αν μάλιστα η Κοινωνική Υπηρεσία του Δήμου στελεχώνονταν και με εξειδικευμένους επιστήμονες. Αντιθέτως μια δυναμική παρουσία στο χώρο της τοπικής αντεγκληματικής πολιτικής παραμένει ανεκμετάλλευτη. Το δεύτερο βασικό συμπέρασμα είναι ότι η εικόνα της νεανικής παραβατικότητας σ' ένα Δήμο της δυτικής Αθήνας από αυτούς που ασχολούνται με αυτό το θέμα δεν έχει καμία σχέση με την εικόνα που παρουσιάζουν τα ΜΜΕ προκαλώντας το φόβο θυματοποίησης σ' ένα κοινό που δεν είναι ενήμερο για την πραγματικότητα. Χωρίς καμία ποιοτική διαφοροποίηση πρόκειται για πράξεις-συμπεριφορές νέων που προέρχονται από προβληματικές οικογένειες και δεν προκαλούν φόβο στους φορείς που καλούνται να τις αντιμετωπίσουν. Αντίθετα η κατανόηση και η στήριξη αυτών των νέων και όχι βέβαια η τιμωρία τους είναι τα καλύτερα μέτρα για την αντιμετώπιση μιας αντικοινωνικής συμπεριφοράς μικρής σε ποσότητα και σημασία.

2. Δεύτερο στάδιο ανάλυσης – Ειδικά αποτελέσματα

Οι διμεταβλητές αναλύσεις στις οποίες έχουμε προβεί αφορούν στις απαντήσεις των ερωτήσεων μας από (α) άτομα που έχουν ασχοληθεί με παραβατικούς νέους, (β) άτομα που έχουν δηλώσει ότι έχουν ειδική κατάρτιση, (γ) άτομα που έχουν ειδική κατάρτιση και έχουν ασχοληθεί με παραβατικούς νέους (πολυμεταβλητή ανάλυση) και (δ) άτομα που είναι κοινωνικοί λειτουργοί. Και για τις τέσσερις αυτές κατηγορίες ατόμων από το σύνολο των ατόμων που πήραμε συνέντευξη θα παρουσιάσουμε τις στατιστικά αξιόπιστες διαφοροποιήσεις στις απαντήσεις τους και στη συνέχεια θα τις αξιολογήσουμε.

2.1. Ειδικός πληθυσμός ατόμων που έχουν ασχοληθεί με παραβατικούς νέους

Είκοσι τέσσερα (24) άτομα έχουν ασχοληθεί με παραβατικούς νέους. Σ' αυτούς περιλαμβάνονται 4 στους 5 κληρικούς, το σύνολο των αστυνομικών, 13 στους 23 εκπαιδευτικούς και μόνο 4 στα 24 άτομα που εργάζονται στην Κοινωνική Υπηρεσία του Δήμου και στους φορείς υγείας. Το αποτέλεσμα αυτό επιβεβαιώνει το ανεκμετάλλευτο των πόρων των κοινωνικών υπηρεσιών μιας τοπικής κοινότητας που υπογραμμίσαμε και προηγουμένως. Από αυτούς τους 24 οι 14 είναι άνδρες και οι 10 γυναίκες, με μέσο όρο ηλικίας 46,16 χρόνια και μέσο όρο χρόνων υπηρεσίας στο φορέα τα 14,5 χρόνια. Το 58,33% από αυτούς αναφέρει ως κατάρτιση κυρίως σεμινάρια, συνέδρια κλπ. Για το 70,83% όμως η ειδική κατάρτιση των επαγγελματιών θεωρείται αναγκαία.

Οι περισσότεροι από αυτούς πιστεύουν ότι τα μεγαλύτερα προβλήματα των νέων είναι σε σχέση με την οικογένεια τους και με το σχολείο, ενώ κανείς τους δεν αναφέρει ως πρόβλημα στο εσωτερικό της κοινότητας την εγκληματικότητα και μόνο 3 από αυτούς αναφέρουν τα ναρκωτικά.

Η σχέση του φορέα που εργάζονται με την τοπική κοινότητα αναφέρεται ως θετική. Ως προς το προφίλ του νέου παραβάτη συμφωνούν οι περισσότεροι ότι αφορά σε μονογονεϊκή / δυσλειτουργική οικογένεια, σε αγόρια με χαμηλές επιδόσεις στο σχολείο, χωρίς δεδομένα όπως μετανάστευση, ανεργία ή χαμηλό οικονομικό επίπεδο να παίζουν κάποιο σημαντικό ρόλο. Το 37,5% από αυτούς πιστεύει ότι έχει αυξηθεί η παραβατικότητα των νέων, ενώ οι περισσότεροι από αυτούς δεν διακρίνουν κάποια ποιοτική διαφοροποίηση.

Τα μισά από τα άτομα αυτά δηλώνουν ότι έχουν συνεργαστεί με κάποιον άλλο φορέα για την αντιμετώπιση της νεανικής παραβατικότητας, ο οποίος κατά κύριο λόγο είναι η Κοινωνική Υπηρεσία του Δήμου, ενώ είναι ικανοποιημένοι από αυτή τη συνεργασία.

Όλοι συμφωνούν στην πρόληψη ως τον καλύτερο τρόπο αντιμετώπισης της νεανικής παραβατικότητας και μόνο δύο πιστεύουν και στην αναγκαιότητα της καταστολής.

Η τοπική κοινότητα θα μπορούσε να συμβάλει, κυρίως μέσα από την Κοινωνική Υπηρεσία του Δήμου και το Σχολείο. Οι καλύτεροι τρόποι είναι η δημιουργική απασχόληση στον ελεύθερο χρόνο και η στήριξη της νεότητας.

Αν και δεν τους έχουν ζητηθεί να υποβάλλουν προτάσεις για την αντιμετώπιση της παραβατικότητας των νέων, εντούτοις και οι 24 έχουν συγκεκριμένες προτάσεις να κάνουν.

2.2. Ειδικός πληθυσμός ατόμων που έχουν ειδική κατάρτιση

Τα 32 από τα 59 άτομα που πήραμε συνέντευξη δήλωσαν ότι έχουν ειδική κατάρτιση στο αντικείμενο της δουλειάς τους. Αυτά εργάζονται σε όλους τους φορείς της μελέτης μας, είναι κυρίως γυναίκες με μέσο όρο ηλικίας τα 42,75 χρόνια και 12,75 χρόνια υπηρεσίας. Κανένας από αυτούς δεν αναφέρει την εγκληματικότητα ως πρόβλημα της κοινότητας και μόνο 3 αναφέρουν τα ναρκωτικά.

Το 43,75% από αυτούς έχουν ασχοληθεί με περιπτώσεις παραβατικών νέων, το προφίλ των οποίων συμφωνεί με το προφίλ που αναφέρεται από το γενικό πληθυσμό της μελέτης μας.

Το σύνολο των ατόμων με ειδική κατάρτιση πιστεύουν ότι η πρόληψη είναι ο καλύτερος τρόπος αντιμετώπισης της νεανικής παραβατικότητας, ενώ 4 από αυτούς συμφωνούν και με την καταστολή. Όλοι θεωρούν ότι η τοπική κοινότητα, κυρίως η Κοινωνική Υπηρεσία του Δήμου και τα Σχολεία, θα μπορούσαν να συμβάλλουν στην πρόληψη κυρίως με δημιουργική απασχόληση του ελεύθερου χρόνου, ενημέρωση και στήριξη της νεότητας.

Οι προτάσεις τους για την αντιμετώπιση της νεανικής παραβατικότητας αφορούν κατά κύριο λόγο στην ενημέρωση και στη στελέχωση της υπηρεσίας με ειδικούς επιστήμονες.

2.3. Ειδικός πληθυσμός ατόμων που έχουν ασχοληθεί με παραβατικούς νέους και έχουν ειδική κατάρτιση

Πρόκειται για 14 άτομα, ανάμεσα στα οποία δύο είναι κοινωνικοί λειτουργοί, με μέσο όρο ηλικίας τα 46,16 χρόνια και μέσο όρο χρόνου υπηρεσίας τα 14,5. Εννιά από τους 14 πιστεύουν ότι το μεγαλύτερο πρόβλημα των νέων που έρχονται στο φορέα τους είναι η σχέση τους με την οικογένεια, ενώ κανένας δεν αναφέρει την εγκληματικότητα ως πρόβλημα της κοινότητας.

Το προφίλ του παραβατικού νέου είναι αγόρι, προερχόμενο από προβληματική οικογένεια, που χαρακτηρίζεται από σχολική αποτυχία. Οι μισοί από αυτούς πιστεύουν ότι έχει παρουσιαστεί αύξηση της νεανικής παραβατικότητας, αλλά κανένας από αυτούς δεν πιστεύει ότι οι παραβάσεις είναι τώρα πιο σοβαρές. Όλοι συμφωνούν ότι η πρόληψη είναι ο καλύτερος τρόπος αντιμετώπισης της νεανικής παραβατικότητας, ενώ δέκα από αυτούς (ποσοστό 71,43%) - το μεγαλύτερο από κάθε ειδικό πληθυσμό της μελέτης μας - θεωρούν πιο αρμόδια για την πρόληψη την Κοινωνική Υπηρεσία του Δήμου.

Ο καλύτερος τρόπος αυτής της συμβολής, σύμφωνα με τους ερωτώμενους, είναι η δημιουργική απασχόληση του ελεύθερου χρόνου και η στήριξη της νεότητας, ενώ μόνο τρεις υπο-

γραμμίζουν την ενημέρωση. Εδώ ακριβώς φαίνεται και η επίδραση της ειδικής εμπειρίας και γνώσης των 14 ατόμων οι οποίοι έχουν πιο συγκεκριμένες προτάσεις – δράσεις από το γενικό πληθυσμό.

2.4. Ειδικά συμπεράσματα που αφορούν τους Κοινωνικούς Λειτουργούς

Δεκαεννέα (19) άτομα από τα 59 που πήραμε συνέντευξη ασκούν το επάγγελμα του κοινωνικού λειτουργού. Αυτοί δουλεύουν κυρίως σε φορείς υγείας και στην Κοινωνική Υπηρεσία του Δήμου. Είναι κατά κύριο λόγο γυναίκες με μέσο όρο ηλικίας τα 39,16 χρόνια (το μικρότερο μέσο όρο από όλους τους ειδικούς πληθυσμούς) και μέσο όρο χρόνου υπηρεσίας τα 13,16. Οι 11 από τους 19 έχουν ειδική κατάρτιση στο αντικείμενο της εργασίας τους, μόνο ο ένας όμως έχει μεταπτυχιακές σπουδές. Το 84,21% πάντως πιστεύει ότι χρειάζεται ειδική κατάρτιση, με επτά από αυτούς να ζητάνε μεταφορά τεχνογνωσίας / μεθοδολογίας.

Είναι ενδεικτικό ότι οι κοινωνικοί λειτουργοί πιστεύουν ότι τα μεγαλύτερα προβλήματα των νέων που έρχονται στο φορέα είναι η σχέση με την οικογένεια τους και η ανεργία, την οποία θεωρούν και το σημαντικότερο πρόβλημα στο εσωτερικό της κοινότητας που δουλεύουν. Δυστυχώς μόνο δύο από τους 19 κοινωνικούς λειτουργούς έχουν ασχοληθεί με περιπτώσεις παραβατικών νέων και οι δύο αυτοί απαντούν ότι αυτή η συνεργασία ήταν περιορισμένη. Αυτό σημαίνει ότι δεν μπορούν να απαντήσουν σε ερωτήσεις που αφορούν στο προφίλ του παραβατικού ανηλίκου και στις δράσεις για την αντιμετώπιση του προβλήματος. Όλοι όμως συμφωνούν ότι η πρόληψη είναι ο καλύτερος τρόπος αντιμετώπισης της νεανικής παραβατικότητας, με την τοπική κοινότητα να πρέπει να συμβάλλει, κυρίως μέσα από το σχολείο και την Κοινωνική Υπηρεσία του Δήμου, τη δημιουργική απασχόληση στον ελεύθερο χρόνο και την ενημέρωση. Αν και δεν τους έχει ζητηθεί να κάνουν προτάσεις για την αντιμετώπιση της νεανικής παραβατικότητας, εντούτοις οι κοινωνικοί λειτουργοί αν είχαν τη δυνατότητα θα πρότειναν κυρίως δράσεις ενημέρωσης στο σχολείο και στελέχωση υπηρεσιών με ειδικούς επιστήμονες.

2.5. Γενικά συμπεράσματα διμεταβλητών αναλύσεων

Από τις διμεταβλητές αναλύσεις με τους ειδικούς πληθυσμούς στην ουσία επιβεβαιώνονται και εξειδικεύονται περισσότερο τα δύο μεγάλα συμπεράσματα της συνολικής μας ανάλυσης, ενώ εξηγούνται και κάποια άλλα τα οποία μας βοηθάνε στην καλύτερη οργάνωση μιας αντεγκληματικής πρότασης που ήταν και η βασική μας υπόθεση εργασίας. Πιο αναλυτικά, ο ειδικός πληθυσμός των ατόμων που εργάζονται σε φορείς της τοπικής κοινότητας και έχουν ασχοληθεί με παραβατικούς νέους, συμφωνεί (έχοντας και την άμεση εμπειρία) ότι η νεανική παραβατικότητα είναι μια συμπεριφορά χωρίς καμιά σοβαρή υφή και χωρίς σοβαρές ποιοτικές διαφοροποιήσεις στο χρόνο. Άρα πρόκειται για μια συμπεριφορά η οποία δεν πρέπει να προκαλεί φόβο θυματοποίησης. Αντίθετα είναι μια συμπεριφορά που έχει κοινωνικά αίτια (κυρίως προβλήματα σε οικογένεια και σχολείο) και αντιμετωπίζεται εύκολα αν αντιμετωπιστούν αυτά. Γι' αυτό το λόγο άλλωστε και αυτά τα άτομα συνεργάζονται με την Κοινωνική Υπηρεσία του Δήμου, επιζητώντας παράλληλα και υψηλότερο βαθμό κατάρτισης. Στα ίδια συμπεράσματα καταλήγουν και τα άτομα με ειδική κατάρτιση, ζητώντας τη συνδρομή της Κοινωνικής Υπηρεσίας του Δήμου για την αντιμετώπιση μιας όχι τόσο σοβαρής νεανικής παραβατικότητας, αλλά και περισσότερους ειδικούς επιστήμονες να στελεχώσουν όλους τους κοι-

νωνικούς φορείς. Είναι ενδεικτικό άλλωστε ότι από τα άτομα με ειδική κατάρτιση μόνο ένας έχει μεταπτυχιακές σπουδές και αυτό είναι μια έλλειψη που υπογραμμίζεται.

Από την άλλη πλευρά και ενώ όλοι έχουν συμφωνήσει ότι η ενασχόληση με τα κοινωνικά αίτια είναι το κλειδί της λύσης για τη νεανική παραβατικότητα και οι κοινωνικές υπηρεσίες ενός Δήμου είναι ένας προνομιακός χώρος για να συμβεί αυτό, οι κοινωνικοί λειτουργοί, η κατεξοχήν ειδικότητα που μπορεί να αναλάβει μια τέτοια δράση, αποκλείονται από το ισχύον πλαίσιο αντιμετώπισης. Μόνο δύο από αυτούς έχουν περιορισμένη εμπειρία από νέους παραβάτες, δεν έχουν καμία γνώση για το προφίλ ενός τέτοιου νέου, δεν έχει ζητηθεί ποτέ να προβούν σε προτάσεις και δράσεις αντεγκληματικής πολιτικής. Εδώ ακριβώς φαίνεται πού έχει σπάσει ο κρίκος της αλυσίδας για την ευκαία λύση της νεανικής παραβατικότητας στο πλαίσιο μιας τοπικής κοινότητας.

Οι λύσεις που εμείς προτείνουμε δεν μπορεί να είναι άλλες από αυτές που προτείνουν οι φορείς που ζουν άμεσα το πρόβλημα καθημερινά στη δουλειά τους και στη ζωή τους. Ενεργό ρόλο στους κοινωνικούς επιστήμονες για κατανόηση των προβλημάτων στην οικογένεια και το σχολείο που προκαλούν τη νεανική παραβατικότητα, ενημέρωση στο σχολείο, στήριξη των νέων, προγράμματα δημιουργικής απασχόλησης στον ελεύθερο χρόνο των νέων. Όλα αυτά σχεδιασμένα και εκπνησμένα από εξειδικευμένους κοινωνικούς επιστήμονες – κοινωνικούς λειτουργούς, σε μεταπτυχιακό επίπεδο σε σχέση με τη νεανική παραβατικότητα, που θα στελεχώσουν τις κοινωνικές υπηρεσίες και θα αντιμετωπίσουν άμεσα το πρόβλημα. Μια λύση συμβατή με το θεωρητικό μας μοντέλο αλλά και τις ανάγκες μιας τοπικής κοινότητας, όπως καταγράψαμε στην έρευνα μας.

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

Πιο αναλυτικά οι προτάσεις μας καλύπτονται από το θεωρητικό πλαίσιο των προγραμμάτων ειδικής πολιτικής για νέους και προστασία της νεότητας και ειδικά από τα προγράμματα τοπικής αντιμετώπισης.

Τα προγράμματα ειδικής προληπτικής πολιτικής για τη νεότητα που σχεδιάζονται και εκπονούνται, εκπορεύονται από τα θεωρητικά μοντέλα που σκιαγραφούν τον παραβατικό αντίληκο, είτε ως δέσμιο κοινωνικών σχέσεων που ευνοούν την υιοθέτηση παραβατικής συμπεριφοράς, είτε ως ευάλωτο δέκτη μηνυμάτων της ευρύτερης κοινωνίας και ειδικά των αρνητικών προτύπων συμπεριφοράς που τα σύγχρονα Μ.Μ.Ε. προβάλλουν. Ως αποτέλεσμα αυτής της θεώρησης, τα προγράμματα προστασίας της νεότητας που υλοποιούνται διακρίνονται σε τρεις κατηγορίες:

- α. Στρατηγικές που στοχεύουν στον περιορισμό της επίδρασης των αρνητικών κοινωνικών σχέσεων που έχουν αναπτυχθεί, με δημιουργία ειδικών χώρων, όπου ο νέος μπορεί να αξιοποιήσει δημιουργικά τον ελεύθερο χρόνο του. Αθλητικές και πολιτιστικές δραστηριότητες έχουν θεωρηθεί ότι μπορούν να αποτελέσουν τα αντι-πρότυπα, που έχει ανάγκη ο νέος για να μην ενσωματωθεί σε υποπολιτισμικές εγκληματικές ομάδες.
- β. Στρατηγικές που αποσκοπούν στο να προστατεύσουν τον ευάλωτο νέο από τα αρνητικά μηνύματα και πρότυπα που προβάλλονται από τα Μ.Μ.Ε. Σ' αυτό το πλαίσιο, απαιτείται η δημιουργία ενός πλέγματος νομικής προστασίας του νέου και κυρώσεων προς τα Μέσα που ξεπερνούν τα όρια της νομιμότητας. Ταυτόχρονα, σε νέα μέσα επικοινωνίας, όπως το INTERNET, θα πρέπει να ληφθούν ανάλογα μέτρα (σύμφωνα με αυτή τη στρατηγική),

ώστε να αποφευχθούν οι αρνητικές επιδράσεις της ελεύθερης πρόσβασης σε μη ελεγχόμενο υλικό.

- γ. Όταν ο νέος είναι ευάλωτος σε βαθμό που να μην μπορεί να ελέγξει το περιβάλλον του, τότε μπορεί να παρασυρθεί σε εγκληματικές συμπεριφορές. Σε αντίθεση με τις θεωρίες που τονίζουν ότι νέοι με ισχύ και αυτονομία της προσωπικότητάς τους μπορούν να ελέγξουν το περιβάλλον τους και να στραφούν σε εγκληματικές δραστηριότητες κατόπιν επιλογής τους, οι στρατηγικές ειδικής πολιτικής για τους νέους στοχεύουν και στην ενίσχυση της ισχύος και των δυνατοτήτων τους, ώστε να υιοθετήσουν έναν ρόλο ενεργητικό ως προς τον καθορισμό των συνθηκών που τους περιβάλλουν. Οι πολιτικές αυτές αφορούν θεσμικές ρυθμίσεις κατοχύρωσης της ισχύος του ρόλου των νέων στο κοινωνικό γίγνεσθαι, είτε με τη νομοθετική επέκταση των δικαιωμάτων τους, είτε με ρύθμιση της συμμετοχής τους στη λειτουργία των μηχανισμών όπου εντάσσονται, είτε με τον χαρακτήρα της δημιουργίας θεσμοθετημένων ομάδων πίεσης, που μπορεί να περιλαμβάνουν και τις πολιτικές νεολαίες.

Στα πλαίσια της πολιτικής προστασίας του «ευάλωτου» νέου, βασικός στόχος θα πρέπει να είναι η όσο το δυνατόν λιγότερη επαφή του με τους φορείς του επίσημου κοινωνικού ελέγχου, ακόμη και με θεσμούς στα πλαίσια του ιατρικού μοντέλου (π.χ. νοσοκομεία, κέντρα ψυχικής υγιεινής), ώστε να αποφευχθεί ο στιγματισμός του. Οι θεωρίες που υποστηρίζουν την υλοποίηση κοινοτικών προγραμμάτων αντιμετώπισης της παραβατικότητας του νέου, έχουν ως βάση δύο διαπιστώσεις:

Πρώτα απ' όλα, όταν ένας νέος εμπλέκεται με κρατικούς φορείς κοινωνικού ελέγχου, αυτό αποβαίνει σε βάρος του. «Επικετάρεται» ως αντικοινωνικός και αντιμετωπίζεται ανάλογα. Οι θεωρίες της κοινωνικής αντίδρασης περιγράφουν αναλυτικά τη διαδικασία, πώς ένας στιγματισμένος νέος γίνεται εν τέλει παραβατικός, γιατί είναι το «προϊόν» του συστήματος του επίσημου κοινωνικού ελέγχου. Αλλά και οι θεωρίες της κοινωνικής εκμάθησης σημειώνουν τις ελλείψεις δυνατότητες που έχει ένας ήδη στιγματισμένος νέος να ξεφύγει «απ' τη μοίρα του», να αναπτύξει «αντισώματα» στην παρεκκλίνουσα επίδραση της ομάδας των ατόμων όπου το επίσημο στίγμα τον έχει εντάξει. Το ζητούμενο και στις δύο περιπτώσεις, είναι μια «άλλη» αντιμετώπιση, λιγότερο επίσημη, στα πλαίσια της τοπικής κοινότητας του νέου, με αρχές τη φροντίδα και τη στήριξη του, η οποία θα γίνεται σε εξειδικευμένα κέντρα, από εξειδικευμένους φορείς είτε με σκοπό θεραπευτικό, είτε με σκοπό, απλώς, εκτόνωσης μιας υποβόσκουσας, αλλά παροδικής, κρίσης. Η Αστυνομία, η Δικαιοσύνη, το ίδιο το Κράτος δεν είναι αναγκαίο να παρέμβει για μια υπόθεση προστασίας ενός νέου ευάλωτου, σε καταστάσεις που μπορεί να τον ωθήσουν σε αντικοινωνική συμπεριφορά. Η αυτοδιαχείριση των κοινωνικών προβλημάτων είναι ο καμβάς, πάνω στον οποίο οικοδομείται μια ανάλογη αντιμετώπιση.

Αλλωστε οι τρόποι με τους οποίους οι τοπικές κοινότητες μπορούν να παρέχουν στους νέους ευκαιρίες για συμμετοχή στις δραστηριότητές τους είναι πολλοί. Οι εμπειρικές έρευνες, όμως, μας έχουν υποδείξει ότι οι ευκαιρίες για συμμετοχή στην οικονομική ζωή της κοινότητας είναι οι πιο σημαντικές. Σύμφωνα δηλαδή με τα ερευνητικά δεδομένα, οι νέοι έχουν πολύ λιγότερες πιθανότητες να εκδηλώσουν παραβατική συμπεριφορά όταν τους δίνεται η δυνατότητα οικονομικής συμμετοχής στη ζωή της κοινότητας μέσα από την εργασία, την επαγγελματική κατάρτιση ή μικρά παραγωγικά εργαστήρια.

Η δεύτερη διαπίστωση έχει να κάνει με μια γενικότερη αντίληψη για τη λειτουργία του κοινωνικού συνόλου στη σύγχρονη εποχή. Ξεκινώντας από την ίδια διαπίστωση με το ρεύμα που υποστηρίζει την ιδιωτικοποίηση του κοινωνικού ελέγχου περί κρίσης του κεντρικού κράτους πρόνοιας, οδηγούμαστε σ' ένα νέο δρόμο κοινωνικού σχεδιασμού. Τον Κοινοτισμό. Με βασικές αρχές την αποκέντρωση - απόκλιση και ανάπτυξη της περιφέρειας σε βάρος του κρατικού μηχανισμού της «πρωτεύουσας - χώρας», ο κοινοτισμός έχει κριθεί ότι μπορεί να παράσχει τη δυναμική που αναζητά η κοινωνική πρόνοια, ώστε να αντισταθεί στη λαίλαπα της άκρατης ιδιωτικοποίησης και του φιλελευθερισμού. Θεωρητικές αναζητήσεις και ανάλογες διαπιστώσεις γίνονται σ' όλο το κόσμο, με αποτέλεσμα να έχει γίνει εξέχον θέμα μελέτης για όλους τους κοινωνικούς επιστήμονες το αν το κοινωνικό περιφερειακό κράτος ή η ιδιωτική κοινωνία, θα είναι αυτή που θα διαδεχθεί το κεντρικό κράτος, στο πλαίσιο κυρίως της Ευρώπης.

Εδώ βέβαια, θα πρέπει να εξηγηθεί η διαφορά μεταξύ των προγραμμάτων κοινοτικής επίτηρησης (ιδιωτικοποίηση κοινωνικού ελέγχου) και παρέμβασης από κοινωνικές ομάδες (τροποποίηση συμπεριφοράς), σε σχέση με τα προγράμματα αντιμετώπισης σε τοπικό επίπεδο. Το βασικό στοιχείο που διακρίνει αυτά τα προγράμματα, είναι ότι η όποια παρέμβαση επιτυγχάνεται στα πλαίσια ενός κλειστού κοινωνικού συνόλου, με αντιμετώπιση «εκ των έδρων» και χωρίς τη δημιουργία νέων θεσμών και τον σχεδιασμό πρωτότυπων πρακτικών, όπως συμβαίνει με τα προγράμματα αντιμετώπισης σε τοπικό επίπεδο, που έχουν ως σκοπό την προστασία των ανηλίκων και των δικαιωμάτων τους. Πιο συγκεκριμένα, στα πλαίσια αυτής της αντιμετώπισης, δημιουργούνται συχνά και με τη βοήθεια του κράτους, (το οποίο βοηθάει αλλά δεν παρεμβαίνει), εξειδικευμένα κέντρα κοινοτικά ή ειδικοί συμβουλευτικοί σταθμοί ή κοινωνικές υπηρεσίες, που αναλαμβάνουν να έρθουν σε επαφή με τον σε κίνδυνο ανήλικο και να προλάβουν την όποια εκδήλωση αντικοινωνικής συμπεριφοράς. Στόχος των Κοινοτικών Κέντρων είναι να αποκτήσουν τα παιδιά τις απαραίτητες κατάλληλες κοινωνικές, διαπροσωπικές, εκπαιδευτικές, επαγγελματικές δεξιότητες και ικανότητα αυτοεξυπηρέτησης, μέσω της ενίσχυσης και της καθοδήγησης. Η παρέμβαση των επισήμων φορέων του κοινωνικού ελέγχου αποκόπει τον νέο από το χώρο ζωής του και τον εντάσσει σ' ένα νέο σύνολο που του επικαθορίζει τις αξίες κοινωνικοποίησής του. Αυτή η διαδικασία αποφεύγεται με την παρουσία του νέου σε ειδικά κέντρα της Κοινότητας, στα οποία ο νέος μπορεί να διαμένει συνεχίζοντας να πηγαίνει σχολείο και να επισκέπτεται τακτικά την οικογένειά του, είτε να πηγαίνει μόνο μερικές ώρες την ημέρα για παροχή στήριξης και θετικής εκμετάλλευσης του ελεύθερου χρόνου του (συμβουλευτικοί σταθμοί, κοινωνικές υπηρεσίες, πολιτιστικά εργαστήρια), είτε να διαμένει πρωί και βράδυ για σύντομο χρονικό διάστημα θέλοντας να ξεφύγει από ένα κακό οικογενειακό περιβάλλον, μέχρι να εκτονωθεί η κρίση.

Παράλληλα, μπορεί να εκπονούνται και άλλα προγράμματα που στοχεύουν στην προστασία του νέου από φορείς της τοπικής αυτοδιοίκησης. Τέτοια μπορεί να είναι προγράμματα κατάρτισης, επαγγελματικής αποκατάστασης (με επιδότηση του Δήμου για τέτοιες προσλήψεις), προγράμματα ερασιτεχνικής δημιουργίας, «ανοικτά» σχολεία ή και δημοτικές κατοικίες.

Ειδικό ρόλο για την υλοποίηση των παραπάνω προτάσεων θα πρέπει να παίξουν εξειδικευμένοι κοινωνικοί επιστήμονες - κοινωνικοί λειτουργοί οι οποίοι θα δουλέψουν στους χώρους που έδειξε η έρευνά μας ότι χρειάζονται, δηλαδή την κοινωνική υπηρεσία του δήμου και τα

σχολεύει. Περισσότερες θέσεις εργασίας γι' αυτά τα άτομα είναι, λοιπόν, μια άλλη πρότασή μας που συνδέεται με τα πορίσματα της έρευνάς μας.

Οι κοινωνικοί επιστήμονες αυτοί πρέπει να εξειδικευτούν όχι μόνο με σεμινάρια αλλά με μεταπτυχιακές σπουδές στο χώρο της εγκληματολογίας, όπως ζητούν και οι ίδιοι. Μια άλλη πρόταση μας θα μπορούσε να είναι η οργάνωση και λειτουργία στο πλαίσιο του Τμήματος Κοινωνικής Εργασίας του ΤΕΙ Αθήνας, ειδικού μεταπτυχιακού τμήματος Εγκληματολογίας, οι απόφοιτοι του οποίου και θα έχουν άμεση ανταπόκριση στην αγορά εργασίας, αλλά και θα είναι οι πλέον αρμόδιοι για την εξεύρεση λύσεων σε ένα από τα πιο σημαντικά προβλήματα που αντιμετωπίζει η σημερινή γενιά.

Ταυτόχρονα με τη μεταπτυχιακή εξειδίκευση, μια άλλη πρότασή μας θα μπορούσε να είναι η σταθερή σύνδεση του ΤΕΙ με τους δήμους εφαρμογής των προτάσεων μας μέσω ενός Δικτύου μεταφοράς τεχνογνωσίας. Ο φορέας αυτός (Δίκτυο) πρόληψης της νεανικής παραβατικότητας και παρέμβασης σε τοπικό επίπεδο, θα λειτουργεί στο πλαίσιο των έξω-εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων του Τεχνολογικού Εκπαιδευτικού Ιδρύματος (Τ.Ε.Ι.) Αθήνας και θα στοχεύει στη δημιουργία και εδραίωση μονίμων και σταθερών δομών πρόληψης. Παράλληλα με τη δράση του αυτή ο φορέας θα στοχεύει στην ανάπτυξη ενός δικτύου συνεργασίας μεταξύ κρατικών και ιδιωτικών φορέων που σχετίζονται με την προστασία και στήριξη των νέων.

Σε τοπικό – κοινοτικό επίπεδο ο φορέας θα στοχεύσει στη στήριξη δυσλειτουργικών οικογενειών, τη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης στην κοινότητα, τη συνεργασία με δημοτικά και άλλα προγράμματα με ανάλογο αντικείμενο, καθώς και προληπτική και συμβουλευτική δράση στο πλαίσιο σχολείων και αθλητικών σωματείων με έδρα τον συγκεκριμένο Δήμο.

Με τον τρόπο αυτό αφενός αναγνωρίζονται και αντιμετωπίζονται σε τοπικό επίπεδο οι γενεσιουργοί παράγοντες που επιδρούν στην εμφάνιση της παραβατικής συμπεριφοράς και αφετέρου ευνοείται η ενδυνάμωση και η σύσφιξη των σχέσεων μεταξύ των μελών της κοινότητας αλλά και μεταξύ των χρηστών κοινωνικών υπηρεσιών, των συναρμόδιων φορέων και των δημοσίων λειτουργών με ένα κοινό στόχο, εκείνο της πρόληψης της νεανικής παραβατικότητας και τη δημιουργία ενός υγιούς κοινωνικού περιβάλλοντος για τη σωστή ανάπτυξη των νέων.

ΣΥΖΗΤΗΣΗ

Ο βαθμός οργάνωσης ή αποδιοργάνωσης της κοινότητας, τα ιδιαίτερα κοινωνικά και οικονομικά χαρακτηριστικά της κοινότητας καθώς και τα κοινωνικά προβλήματα που σχετίζονται με αυτά, επιδρούν καθοριστικά ως προς τις μορφές αλλά και την έκταση που θα λάβει η παραβατική συμπεριφορά στο εσωτερικό της. Υπό το πρίσμα αυτό, οι στρατηγικές πρόληψης που θα σχεδιαστούν θα πρέπει να εστιάζουν τη δράση τους τόσο στην αντιμετώπιση των προβλημάτων που ήδη υπάρχουν και συνδέονται με τη νεανική παραβατικότητα, αλλά και την παρέμβαση σε πρωτογενές και δευτερογενές επίπεδο, διαμέσου της ενημέρωσης και στήριξης των ατόμων και των ομάδων που βρίσκονται σε κίνδυνο.

Η αποτελεσματικότητα των προγραμμάτων πρόληψης οργανωμένων σε κοινοτική βάση, εξαρτάται από τη συνεργασία και ανάπτυξη οκτώ βασικών παραγόντων:

1. Το κράτος οφείλει να στηρίζει τα προγράμματα αυτά με ένα θεσμικό πλαίσιο όπου θα εγγυάται τόσο τη σταθερότητα των προγραμμάτων αυτών όσο και τον ανθρωπιστικό χαρακτήρα των παρεμβάσεων πρόληψης.

2. Η κοινωνικο-οικονομική ανάπτυξη και ενσωμάτωση των μελών κοινωνικών κατηγοριών που αντιμετωπίζουν ιδιαίτερα προβλήματα
3. Ένα κρίσιμο σημείο για την επιτυχία των προγραμμάτων πρόληψης σε κοινοτικό επίπεδο αναφέρεται στη συνεργασία μεταξύ των αρχών, των μη κυβερνητικών οργανώσεων, του επιχειρηματικού / οικονομικού χώρου και των πολιτών της κοινότητας.
4. Προσπάθειες πρόληψης όπως αυτές που αναλύονται εδώ απαιτούν επαρκείς οικονομικούς πόρους, γεγονός που καθιστά καθοριστικό το ρόλο των χρηματοδοτήσεων για την εφαρμογή και αξιολόγηση των προγραμμάτων αυτών.
5. Οι στρατηγικές, οι πολιτικές, τα προγράμματα και οι ενέργειες πρόληψης του εγκλήματος θα πρέπει να βασίζονται σε μία ευρεία διεπιστημονική γνώση και στη συνεργασία επιστημόνων και εμπειρογνώμων προκειμένου η κατανόηση και αντιμετώπιση προβλημάτων που καλούνται να αντιμετωπίσουν να συμβάλει στην επιτυχή παρέμβαση.
6. Ο σεβασμός των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και η εξασφάλιση της νομιμότητας και της διασφάλισης του κράτους δικαίου αποτελεί βασική και καθοριστική προϋπόθεση για τη σωστή λειτουργία των προγραμμάτων αυτών.
7. Τόσο οι εθνικές όσο και οι τοπικές στρατηγικές πρόληψης θα πρέπει να βρίσκονται σε ένα κοινό σύστημα αλληλεξάρτησης και συνεργασίας προκειμένου να αντιμετωπίσουν με επιτυχία τις κοινές προκλήσεις.
8. Τέλος, τα προγράμματα και οι στρατηγικές πρόληψης θα πρέπει να δρουν με γνώμονα το σεβασμό και την αναγνώριση των διαφορετικών αναγκών και χαρακτηριστικών (φυλετικών, πολιτισμικών, κοινωνικών κ.α.) των ομάδων και των ατόμων που απευθύνονται.

Με γνώμονα τις προϋποθέσεις αυτές, αλλά και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και τις ανάγκες του Δήμου Χαϊδαρίου, το πρόγραμμα που προτείνουμε εστιάζεται στην οργάνωση των δράσεων πρόληψης και παρέμβασης σε τοπικό επίπεδο. Εστιάζεται στη συνεργασία πολιτών και τοπικών φορέων και λειτουργιών στο πεδίο της φροντίδας και στήριξης της νεολαίας. Προϋποθέτει όμως και κοινωνική στήριξη, θέτει δε τις βάσεις, όπως πιστεύουμε, για μια αλλαγή παραδείγματος στο πεδίο της αντεγκληματικής πολιτικής.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αλεξιάδης Σ., Κουράκης Ν., Πανούσης Γ., (1993). *Κείμενα Αντεγκληματικής Πολιτικής*, Σάκουλα, Θεσσαλονίκη.
- Bartollas C., (1997). *Juvenile Delinquency*, Allyn and Bacon, Boston, London, Toronto.
- Baurmann M.C., Plate M. & Stoertzer H.U., (1988). «Politzeirelevante Aspekte bei der Auseinandersetzung mit dem Gewaltbegriff.» In Bundeskriminalamt (Εκδ.), *Was ist Gewalt? Auseinandersetzungen mit dem Begriff*, τόμ. 2, σελ. 103-152, Wiesbaden: Bundeskriminalamt.
- Brusten M., Hurrelmann K., (1973). *Abweichendes Verhalten in der Schule: Eine Untersuchung zu Prozessen der Stigmatisierung*, Muenchen, Koesel.
- Cloward Richard A., Ohlin Lloyd E., (1960). *Delinquency and Opportunity*, New York, Free Press.
- Crawford A., (1997). *The Local Governance of Crime*, Oxford, The Clarendon Press.
- Currie E., (1997). «Market, crime and community», *Theoretical Criminology*, 1 (2), pp 147-172.

- Cusson Maurice, (2002). *Σύγχρονη Εγκληματολογία*, μετάφραση Ηρώ Σαγκουνίδου-Δασκαλάκη, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.
- Delmas-Marty M., *Πρότυπα και Τάσεις Αντεγκληματικής Πολιτικής*, μετ. Χρ. Ζαραφωνίτου, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.
- Durkheim Emile, (1947). *Division of Labour in Society*, Trans, George Simpson Glencoe: Free Press.
- Eibl-Eibesfeldt I., (1995). *Die Biologie des Menschlichen Verhaltens*, Muenchen, Piper.
- Etzioni A., (1994). *The Spirit of Community: The Reinvention of American Society*, NY, Touchstone.
- Euler H.A., «Geschlechtsspezifische Unterschiede und die Nichterzaelte Geschichte in der Gewaltforschung». In H.G. Holtappels, W. Heitmeyer κ.α, (εκδ.): *Forschung ueber Gewalt an Schulen*, Weinheim, Juventa, σελ. 191-206.
- Φαρσεδάκης Ι., (1985). *Παραβατικότητα και Κοινωνικός Έλεγχος των Ανηλίκων*, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.
- Φαρσεδάκης Ι., (1991). *Η Κοινωνική Αντίδραση και τα Όριά της*, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.
- Finckenauer J.O., (1982). *Scared Straight and the Panace Phenomenon*, Prentice Hall, Englewood Cliffs N.J,
- Georgoulas S., (2004). «Social Control and the Illusion of Freedom in Leisure: The Internet Paradigm». *Informatica Economica Review*. 4th trimester.
- Γεωργούλας Σ., (2000). *Ανίλικοι Παραβάτες*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα.
- Γεωργούλας Σ., (2001). «Νέες μέθοδοι πρόληψης του εγκλήματος των ανηλίκων και η στάση του κοινού», *Χρονικά* τ. 11-12.
- Γεωργούλας Σ., (2003). «Κοινωνικός έλεγχος του ελεύθερου χρόνου. Υποθέσεις εργασίας μιας κριτικής κοινωνιολογίας της σχολής», *Κοινωνική Εργασία*, τ.71.
- Γεωργούλας Σ., (2003). *Ελεύθερος Χρόνος, ο Τελευταίος Μύθος*, Εκκρεμές, Αθήνα.
- Γεωργούλας Σ., (2003). «Η παραβατικότητα ανηλίκων ως προβληματική κατάσταση. Ο Συνήγορος του παιδιού υπό το πρίσμα της καταργητικής πολιτικής», *Ποινική Δικαιοσύνη*, τ. 8-9.
- Γεωργούλας Σ., (2004). «Συμβουλευτική και προσανατολισμός στη Μέση Εκπαίδευση: Διερεύνηση και αξιολόγηση των προσπάθειών θεσμοποίησης στη σύγχρονη ελληνική κοινωνία», *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, τ. 134, σελ. 85-104.
- Hawkins J.D. and Delise Lishner, (1987). «Etiology and Prevention of Antisocial Behavior in Children and Adolescents» in *Childhood Aggression and Violence: Sources of Influence, Prevention and Control*, Plenum, New York.
- Hirschi Travis, (1969). *Causes of Delinquency*, University of California Press, Berkeley.
- Hope T., (2001). «Community crime prevention in Britain: A strategic overview», *Criminal Justice*, Vol. 1, No. 4, 421-439.
- Hulsman L., Jacqueline Bernat de Celis, (1997). *Άστοχες Ποινές: το Ποινικό Σύστημα υπό Αμφισβήτηση*, εισαγωγή - μετάφραση Γιώργος Π. Νικολόπουλος,, Αθήνα.
- Jordan B., (1996). *A Theory of Poverty and Social Exclusion*. Cambridge, Polity Press.
- Kaiser G., (1997). *Kriminologie*, Heidelberg, Mueller.
- Loesel F., Bliesener T. & Averbek M., (1998). Hat die Jugenddelinquenz von Schuelern zugenommen? Ein Vergleich im Dunkelfeld nach 22 Jahren. *DVJJ- Journal*, 9, 115-125.

- Loesel F. & Bender D., (2002). «Protective factors and resilience». In D.P.Farrington & J.Coid (εκδ.): *Prevention of Adult Antisocial Behavior*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Linden R., *Crime Prevention in Aboriginal Communities, Aboriginal Justice Implementation Commission*, <http://www.ajic.mb.ca>
- Μαγγανάς Α., (2004). *Το Εγκληματικό Φαινόμενο στην Πράξη*, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.
- Matza David, (1964). *Delinquency and Drift*. New York, Wiley.
- Merton Robert, (1938). «*Social Structure and Anomie*», *American Sociological Review*, 3: 672-82.
- Mummenndey A. & Otten S., (1984). *Social Psychology of Aggression: From Individual Behaviour to Social Interaction*. Berlin, Springer.
- Moffit T. E., Caspi A., Rutter M. & Silva P.A., (2001). *Sex Differences in Antisocial Behaviour: Conduct disorder, delinquency and violence in the Dunedin Longitudinal Study*, University Press, N.Y-Cambridge.
- Παπούλη Ελένη, (2002). «Συναισθηματική κακοποίηση και η επίδρασή της στην ανάπτυξη του παιδιού», *Κοινωνική Εργασία*, τ.65, σελ. 20-27.
- Reckless W. C., (1955). *The Crime Problem*. New York: Appleton-Century-Crofts.
- Schwind H.D κ.α (εκδ.), (1990). *Ursachen, Praevention ond Kontrolle von Gewalt. Analysen und Vorschlaege der Unabhaengigen Regierungskommission zur Verhinderung und Bekaempfung von Gewalt*, Berlin, Duncker & Humplot.
- Selg H., Mees U. & Berg D., (1997). *Psychologie der Aggressivitaet*, Goettingen, Hogrefe.
- Sellin Thorsten, (1938). *Culture, Conflict and Crime*, New York, Social Science Research Council.
- Statting H. & Magnusson D., (1990). *Pubertal Maturation in Female Development*, Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Tillmann K.J., «Gewalt an Schulen. Oeffentliche Diskussion und Erziehungswissenschaftliche Forschung», *Die Deutsche Schule*, 89(1), σελ. 36-49.
- Τσαλκάνης Άγγελος, Γεωργούλας Στράτος, Μανουδάκη Θεανώ, (2005). «Η Προβληματική της Νεανικής Παραβατικότητας στην Ελλάδα. Μια Συνοπτική Προσέγγιση», *Κοινωνική Εργασία*, τεύχος 78, σελ. 101-114.
- Τσαλκάνης Άγγελος, Γεωργούλας Στράτος, Μανουδάκη Θεανώ, (2005). «Αντεγκληματική Πολιτική και Στρατηγικές Πρόληψης για τη Νεανική Παραβατικότητα», *Παιδαγωγικό Βήμα Αιγαίου*.
- Weiss R., (1997). *Bestandsaufnahme und Sekundaeranalyse der Dunkelfeldforschung*, Wiesbaden, BKA.
- Ζαραφώνιου Χ., (2003). *Πρόληψη της Εγκληματικότητας σε τοπικό επίπεδο*, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.